

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО
ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ
КАФЕДРА ХОРЕОГРАФІЇ ТА МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА**

**ТЕМА: ХОРЕОГРАФІЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОБЛЕМИ ЇЇ
ФОРМУВАННЯ**

тези лекцій - 2 год. для студентів V курсу з дисципліни:

**«ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА БАЛЕТМЕЙСТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»
Другого (магістерського) рівня вищої освіти
За спеціальністю 024 «Хореографія»
Галузі знань 02 «Культура і мистецтво»
Кваліфікація: магістр хореографії
Освітньо-професійна програма – Хореографія**

Розробив: викладач Бойко А.Б., викл. Мартинюк О.В.

«ЗАТВЕРДЖЕНО»
на засіданні кафедри хореографії та
мистецтвознавства
Протокол №1 від «31» серпня 2022 р.
Зав. кафедри: проф., к.п.н. _____ Сосіна В. Ю.

Тема: Хореографічна культура та проблеми її формування.

План.

1. Хореографія як вид мистецтва.
2. Культура як специфіка людського буття.
3. Поняття «хореографічна культура».
4. Становлення хореографічної культури в Україні.
5. Вплив танцювального мистецтва Європи на українську хореографічну культуру.

Реальна дійсність в образно-узагальненому вигляді відтворюється всіма видами мистецтва, оперує своєрідним, тільки йому притаманним матеріалом (в літературі — це слово, в музиці — звуки, в живописі — фарби т. ін.).

Хореографія — вид мистецтва, в якому завдяки ритмічній зміні систематизованих художньо зумовлених положень людського тіла створюються танцювальні образи. Основним виражальним засобом тут є узгоджене і послідовне поєднання рухів рук, ніг, корпусу, голови, різноманітний гармонійний ритм яких фіксується в танцювальних па, позах, жестах, міміці. Вони й створюють пластичний малюнок. Конкретизація танцювального образу зумовлюється музикою, піснею, пантомімою, драматургією тощо.

Хореографічне мистецтво пройшло складний шлях еволюційного розвитку. Першоджерелами танцю були різноманітні рухи, жести, що пов'язувалися з трудовими процесами, спостереженнями людини над природою, враженнями від навколишнього світу. На формування тієї чи іншої танцювальної культури дуже впливали умови життя народу.

Лексика народного танцю лаконічна, напружена й у кожній структурній частині вагома. Вона має яскраво виражений національний колорит. Глядач без спеціальної підготовки може визначити, надбанням якого народу є той чи інший танець.

Кожна національна хореографічна культура має певний комплекс рухів і своєрідну специфічну манеру їх виконання.

Лексика класичного танцю, навіть при наявності національного відтінку, не терпить буквального відтворення рухів тієї чи іншої національної хореографічної культури, бо класичний балет у своєму арсеналі використовує узагальнені пластичні елементи, які за своєю суттю нагадують складні філософські абстракції. Тут маємо пози, па (наприклад, *attitude*, *arabesque*, *batterie* тощо), які фігурують майже в усіх постановках. Безперечно, у балеті з яскраво підкресленим національним колоритом постановник використовує лексику класичного танцю в своєрідному стилістичному переосмисленні, залежно від змісту твору. В таких випадках найчастіше звертаються до своєрідності ліній, руху, положень корпусу, голови, рук та кистей, варіювання ракурсів тощо, характерних для тої чи іншої національної хореографічної культури.

Танцювальне мистецтво дуже різноманітно по своїх формах, і розповісти про всі танці, які існували й існують у світі не можливо. Не варто забувати й про народні танці, які стали основою для багатьох бальних, класичних і сучасних танців, і які займають гідне місце в історії танцювального мистецтва.

Згоди в тім, що таке культура не було й немає до сьогодні. При глибокому розгляді питання виявляється лише ще більша розмаїтість.

Культура не є переліком звичаїв, а являє собою інтегровану модель взаємозалежних рис. Генетичні визначення підкреслюють джерело або генезис культури. При цьому культура складається з адаптації, соціальної взаємодії й творчого процесу, що є відмітною характеристикою людського роду. Однак у сучасних теоріях культури таких пунктів налічується значно більше.

Культура складається з концептуальних структур, які створюють центральну реальність народу, так що він «живе в тім світі, що уявляє собі». Або відповідно до визначення Шнейдора, культура складається з «елементів,

які визначені й поділювані в конкретному суспільстві які представляють реальність - не просто соціальну реальність, а цілісну реальність життя, у якій людські істоти живуть і діють».

Культура сприймається як система, у якій культурний контекст невіддільний від того способу, яким психологічні риси й функції організовані... Системи як такі не можуть рівнятися, порівнюватися можуть тільки частини й властивості систем.

Культура (слово латинського походження – культус) – означає оброблення, виховання, утворення. «Культура містить у собі зроблену людиною частину оточення».

Роберт ЛеВин: «В антропології поняття культура означає й різні форми людської адаптації, і різні способи, якими людська популяція організує своє життя на землі. Люди мають систему адаптивних цілей, багато яких мають тварини, але люди мають унікальну здатність досягати їх за допомогою придбаних поведінкових характеристик (моделей культури), які можуть широко варіюватися від однієї популяції до іншої. На цьому рівні дискурсу культура часто визначається стосовно підстави фізичного й біологічного оточення, до якого людська популяція повинна адаптуватися, щоб вижити. Але культура може бути також визначена, як створює оточення для членів популяції. Індивіди в людській популяції не адаптуються прямо й просто до фізичного й біологічного оточення, але до оточення культурного (або соціокультурного), що містить у собі засоби їхнього індивідуального виживання й веде їхню адаптацію по вже встановлених каналах. Я використовую термін «культура» для позначення організованого комплексу правил, на підставі яких індивіди в популяції повинні контактувати один з одним, думати про самих себе й про своє оточення й поводитися стосовно іншого й до об'єктів свого оточення. Ці правила не універсальні і їм не завжди коряться, але вони визнаються всіма й вони звичайно обмежують число варіацій моделей комунікації, вірувань, цінностей і соціального поведіння в популяції... Інші форми комунікації звичайно обмежуються

експлицитними або імпліцитними правилами, також як і моделі взаємодії між індивідами й вірування щодо миру зовнішнього й внутрішнього досвіду» [4].

Р. Рохнер розглядає культуру, як організовану систему значень, члени даної культури атрибутують особистостям і об'єктам, які створюють культуру. Це визначення має на увазі, що поняття культури не слід обмежувати тим, що означають речі для групи людей. Нам варто розрізняти поняття культури й соціальної системи. Він визначає культуру на основі поведінки, що виявляють у культурі. Це суперечить його визначенню культури на основі поділюваних значень, які надаються подіям. Соціальні психологи неодноразово виявляли, що поведження індивідів не завжди погодяться з підтримуваними ними установками, і розрізнення Рохнера є паралеллю цих відкриттів. Однак, на практиці не легко провести чітку лінію між культурою й соціальною системою, у такий спосіб обумовленої. Гадану несумісність між установками й поведженням часто можна пояснити, тому що кілька різних установок, прийнятих індивідом одночасно, усі є релевантними певному поведженню. Подібним чином можна пояснити й згадану невідповідність між соціальною системою й культурою, у яку вона убудована. Наприклад різдвяні гулянки, які мають місце в деяких нехристиянських країнах, найбільше, імовірно, обумовлені скоріше привабливістю «сучасних» комерційних систем обміну подарунками, чим релігійним значенням, що надають їм християни. Рохнер визначає суспільство як територіально обмежену єдність багатовікової популяції, поповнюваної головним чином за рахунок сексуальної репродукції, і організованої навколо загальної культури й загальної соціальної системи. Поняття суспільства, таким чином, відбиває переплетення культури й соціальної системи. Чи може культура законним чином розглядатися як причина соціального поведження? Визначення культури, соціальної системи й суспільства, які ми обговорюємо, опираються на аналіз переконань і дій їхніх членів. Отже, наше твердження, що культура може пояснювати поведження, є тавтологією; тут ми затверджуємо, що щось може

пояснюватися самим собою. Однак, якщо ми затверджуємо, що індивідуалізм або деякі інші специфічні цінності можуть пояснювати деякий аспект соціального поведіння, у такому випадку ми стаємо на більш твердий ґрунт. Ми абстрагували те, що ми розглядаємо як ключовий елемент культури й припустили, що це може пояснювати інші аспекти культури [6].

Кен Ричардсон: «Культура, у змісті форм виробництва, знарядь і механізмів, соціальних угод, символів, музики, танців і т.д., є саме віддалене, відчутне вираження загальних моделей реальності. Визнання цього пояснює близька подібність між соціальними конструктивістами й культурними антропологами. Виготський, без сумніву, говорив про дитячий когнітивний розвиток як про культурний розвиток. Відповідно до його теорії фундаментальний двигун розвитку — це повторення «зіткнень» між сконструйованої дитиною моделлю реальності й тим, що є імпліцитно загальним у соціальній групі, до якої дитина належить. Структура соціального контексту цієї трансмісії розглядається як ключ до розуміння ментальних структур, які є результатом».

Практично всі визначення культури єдині в одному – це характеристика або спосіб життєдіяльності людини, а не тварин. Культура – основне поняття для позначення особливої форми організації життя людей. Поняття "суспільство" багато хто, хоча й не всі, дослідники культур трактують як сукупність або агрегат спільно проживаючих індивідів. Цим поняттям описується життя, як тварин, так і людини. Можна, звичайно, заперечувати таке трактування, однак вона досить поширена в культурно-антропологічній традиції, насамперед США. Тому більш доцільно використати поняття «культура» для вираження специфіки людського буття.

Різноманітні визначення поняття «культура» пов'язані з тим або іншим напрямком у вивченні теоретичної концепції, використовуваної різними дослідниками. Першим визначення поняття дав класик еволюціоністського напрямку Е. Тайлор. Він розглядав культуру як сукупність її елементів: вірувань, традицій, мистецтва, звичаїв і т.д.

Культурні системи можуть розглядатися, з одного боку, як результати діяльності людей, а з іншого боку – як її регулятори. У даному визначенні культура є результатом діяльності людей; поведінкові стереотипи і їхні особливості займають істотне місце в дослідженні культур відповідно до такого підходу до визначення.

Поряд з визначеннями культури Р. ЛеВина, Р. Рохнера й К. Ричардсона існує ще ряд типів визначень.

Так звані нормативні визначення культури:

Культура «як сума поведінки й способу мислення, що утворює дане суспільство».

Культурні стереотипи існують тільки в діях людини й у культурній традиції.

Культура припускає наявність особливої суб'єктивної реальності, найпростішим прикладом якої є особливе світовідчуття, або менталітет.

Культура – відхід, поліпшення, облагороджування тілесно, душевно духовних схильностей і здатностей людини; відповідно існує культура тіла, культура душі й духовна культура (у цьому змісті вже Цицерон говорить про *cultura animi* – возделывание души (рос.), *cultura agri* – возделывание земли). У широкому змісті культура є сукупність проявів життя, досягнень і творчості народу або групи народів.

Культура, розглянута з погляду змісту, розпадається на різні області, сфери: вдачі й звичаї, мова й писемність, характер одягу, поселень, роботи, постановка виховання, економіка, характер армії, суспільно-політичний пристрій, судочинство, наука, техніка, мистецтво, релігія, всі форми прояву об'єктивного духу даного народу.

Культура – це вираження й результат самовизначення волі народу або індивіда («культурна людина»).

Проблеми становлення хореографічної культури в Україні (перші десятиліття ХХ століття) є доволі перспективними для сучасних досліджень, адже їх висвітлення, крім вузькопрофесійних ракурсів, виявляє характерні

риси тогочасного культуротворчого процесу. Проте розвиток вітчизняного хореографічного мистецтва цього періоду у сучасних наукових працях висвітлений недостатньо (особливо, коли за критерії оцінки прийняти комплексне охоплення цілісного явища і специфіку регіональних проявів загально мистецьких тенденцій, а також – генезу видів, течій та напрямків). А тому цілком закономірною є потреба всебічного вивчення хореографічної культури України ХХ століття, в якій на сьогодні – чимало невідомих сторінок.

Поняття «хореографічна культура» є досить містким і охоплює різноманітні процеси та окремі події, художні тенденції і діяльність митців, пов'язаних із сценічним танцювальним мистецтвом тощо.

Розвиток хореографічної культури відбувався у руслі загальноєвропейських художньо-мистецьких тенденцій. Активізація творчого процесу, значні здобутки у сфері українського хореографічного мистецтва переконливо засвідчували потужність самобутніх національних традицій. В цьому аспекті дослідження еволюції хореографічної культури є особливо актуальним.

У мистецтвознавчій літературі розробка проблем історичного та стильового розвитку хореографічного мистецтва України здійснювалась за декількома напрямками: становлення української народно-сценічної хореографії (Г. Боримська, М. Загайкевич, В. Купленник, Ю. Станішевський), розвиток техніки та лексики українського народного танцю (В. Авраменко, К. Василенко, В. Верховинець, Р. Гарасимчук, А. Гуменюк), новітні танцювальні течії (М. Пастернакова). Окрему групу складають праці, присвячені творчості видатних балетмейстерів В. Авраменка, В. Верховинця, М. Соболя (Л. Барабан, П. Білаш, В. Коломієць, І. Книш, М. Коць, Р. Пилипчук, Ф. Погребенник, Ю. Станішевський). Проте хореографічна культура ХХ століття до цього часу не була предметом комплексного дослідження. В існуючих роботах фрагментарно висвітлені лише деякі аспекти її генези (М. Пастернакова, І. Книш та ін.). Об'єктивною причиною

цього була відсутність можливості у вітчизняних науковців ознайомитися і опрацювати документальні джерела та необхідні матеріали, які зберігались у спецфондах архівів України, приватних бібліотеках та наукових центрах діаспори. Важливе значення мала й та обставина, що за державною приналежністю тогочасна Галичина була закордонним регіоном, а тому на хореографічну культуру поширювались ті ж цензурні обмеження, які стосувались будь-яких «нетипових» для соціалістичного суспільства явищ. Це спричинило наявність істотних прогалин в історії вітчизняного танцювального мистецтва, а відтак – ускладнило розробку концепції розвитку сценічної хореографічної культури України

Танцювальна культура Європи в аспекті вивчення розмаїтих мистецьких процесів та специфіки їх розгортання в окремих країнах тривалий час привертала увагу науковців. Вже перші розвідки з проблем генези європейського балетного театру сформували окремий напрямок мистецтвознавчих досліджень. Його становлення відтворило як загальні закономірності поступу наукової думки ХХ століття, так і особливості розвитку хореографічної культури – специфічної сфери вияву творчого мислення і світобачення різних народів і поколінь. Основну частину досліджень складають праці західно-європейських та російських вчених, що присвячені класичному балету, зародженню й розвитку модерних танцювальних напрямків (Г. Беляєва - Челомбітко, Л. Блок, М. Ельяш, К. Закс, Р. Косачева, В. Красовська, В. Тейдер, І. Гурська, А. Хаскелл).

Розвиток хореографічного мистецтва Європи на початку ХХ століття позначений істотними зрушеннями, зумовленими вимогами часу: руйнуванням традиційних світоглядних пріоритетів, взаємодією строкатих художніх напрямків. Естетика балетного спектаклю романтичної епохи вичерпала себе. Шаблонна конструкція та драматургія постановок, умовність відображення історичних і національних деталей, віртуозно досконала, але позбавлена змістовності традиційна виконавська манера були несумісні з вирішенням сучасних мистецьких завдань. Історично закономірним став

процес оновлення академічного балету, що виявився у переосмисленні і модернізації танцювальних форм та традиційних виразових засобів.

Еволюція українського танцювального мистецтва, досить ґрунтовно проаналізована у працях вітчизняних науковців (К. Василенка, М. Загайкевич, В. Пасютинської, Ю. Станішевського та ін.), відобразила закономірності поступу європейської хореографічної культури, але мала певні характерні ознаки й особливості.

Утвердження народного танцю як сценічного жанру суттєво сприяло подальшому розвитку національної хореографічної культури.

Таким чином, розвиток європейської танцювальної культури на початку ХХ століття характеризувався існуванням та взаємовпливом розмаїтих тенденцій, в яких відобразились значущі проблеми і художні пошуки, властиві епосі. Найбільш потужними тенденціями виявились активна взаємодія національних культур та переродження романтизму в різного роду антиромантичні течії, що було зумовлено переглядом найсуттєвіших положень естетики минулого століття. Його закономірним наслідком став процес реформування танцю, що проходив у двох напрямках: на ґрунті засад класичного танцю або ж шляхом відмежування, розриву з академічними традиціями й впровадження нових танцювальних форм. «Обличчя» і шляхи розвитку хореографічного мистецтва Європи початку ХХ ст. значною мірою визначили російський балет і російська танцювальна школа. Хореографічна культура України зазнала їх суттєвого впливу, що виявився, насамперед, в утвердженні пріоритету класичного танцю, естетики класичної хореографії. Специфіка розвитку вітчизняного сценічного танцювального мистецтва полягала у тяжінні до національної образності, розробки стилістики народно-сценічного танцю.

У наш час при створенні найсучасніших нових форм танцю, хореографи незмінно вертаються до тих древнім джерелам танцювальної історії нашого народу, основи яких зародилися ще в первісного общинному ладі, і поступово розвивалися до самих зроблених форм давньоруських

танців. Ви легко довідаєтеся в сучасних хореографічних постановках елементи тих танців, які 1000 років тому танцювали наші пращури біля вогнищ і кострищ, під звуки барабана, бубна, ніжні дівочі хороводи під поетичні мелодії сопілки й багато чого іншого.

Ці прекрасні традиції танцю, народної хореографії й музики, а разом з нею й національного народного костюма, вишивки й мережива, продовжують радувати нас і зараз, як чудовий зразок народної вікової мудрості. У наше життя вони вносять відчуття світлої радості й затишку, святковості й домашнього тепла. На ярмарках, виставках, у музеях народного мистецтва вони створюють атмосферу святковості, краси, викликають подив і замилювання людей. Напевно, це відбувається тому, що щира краса не боїться випробування часом.

Таким чином, хореографічну культуру можливо вважати, як процес, який охоплює різноманітні події, художні тенденції і діяльність митців, пов'язаних із сценічним танцювальним мистецтвом.